

दाङ जिल्लाको देउखुरीमा प्रचलित थारू भाषाका
उखानहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक सङ्काय अन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्षको
दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
कल्पना कुमारी चौधरी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्व विद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७१

दाङ जिल्लाको देउखुरीमा प्रचलित थारू भाषाका
उखानहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक सङ्काय अन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्षको
दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

कल्पना कुमारी चौधरी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७१

शोध निर्देशकको मन्तव्य

दाङ जिल्लाको देउखुरीमा प्रचलित थारू भाषाका उखानहरूको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रिय विभागको दोश्रो वर्षकी छात्रा कल्पना कुमारी चौधरीले मेरा निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । क्षेत्रकार्यमा आधारित रही मिहिनेतपूर्वक तयार प्रस्तुत शोधकार्यसँग म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०७१/०४/२२

.....
प्रा.डा.जीवेन्द्र देव गिरी
नेपाली केन्द्रिय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागकी छात्रा कल्पना कुमारी चौधरीले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको दाङ जिल्लाको देउखुरीमा प्रचलित थारू भाषाका उखानहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम (विभागीय प्रमुख)

.....

२. प्रा.डा.जीवेन्द्र देव गिरी (शोध निर्देशक)

.....

३. प्रा. केशव सुवेदी (बाह्य परीक्षक)

.....

मिति २०७९/०४/२९

कृतज्ञता ज्ञापन

दाङ जिल्लाको देउखुरीमा प्रचलित थारू भाषाका उखानहरूको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दशौँ पत्रको प्रयोजनार्थ आदरणीय गुरू डा.जीवेन्द्र देव गिरीको निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । प्राज्ञिक सल्लाह तथा कुशल निर्देशनका लागि श्रद्धेय गुरूप्रति म हार्दिक आभार र कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । प्रस्तुत शोध शीर्षकलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी मलाई यस विषयमा शोध कार्य गर्ने अवसर प्रदान गर्न हुने विभागीय प्रमुख एवम् आदरणीय प्रा.डा.देवी प्रसाद गौतमप्रति पनि कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । यस शोध पत्र तयार पार्ने हौसला बढाइदिने विभागका सम्पूर्ण गुरूहरूप्रति म आभारी छु ।

उखानलाई लोक साहित्यको महत्त्वपूर्ण विधाका रूपमा लिइन्छ । नेपाली भाषाको उखानको अध्ययन देशभित्र तथा बाहिर प्रचुर मात्रामा भए तापनि नेपालभित्र रहेका अन्य धेरै भाषामा रहेका उखान अध्ययनको अवस्था नाजुक रहेको छ । दाङ देउखुरीमा प्रचलित थारू भाषाका उखानको अध्ययनप्रति हालसम्म सघन रूपमा हुन सकिरहेको छैन । नेपालको तराई, भित्री मधेसमा बसोबास गर्ने कर्मठ, इमानदार एवम् संघर्षशील थारू जातिको आफ्नै भाषा, संस्कृति, रहनसहन संस्कार आदिले लोक साहित्य सम्मृद्ध रहेको छ, तापनि यी थारू साहित्यको व्यवस्थित अध्ययन हुन सकेको छैन । यो हाम्रो लागि शोचनीय विषय हो ।

म शोधार्थी स्वयम् थारू जातकी भएकीले मैले स्वजातीय उन्नतिको चाहना राख्नु स्वाभाविक कुरा हो । मलाई मेरो थारू भाषा, जाति र संस्कृतिप्रति विशेष माया रहेको छ । परिश्रमी, इमानदार र कर्तव्यपरायण हुँदाहुँदै पनि थारू जाति, परिस्थितिवश पिछडिनु पर्दाको तितो अनुभूतिले गर्दा आफ्नो मातृभाषालाई स्थानीय, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमै चिनाउने र जीवन्त बनाउने सपना बोकेकी छु । थारू जनजिब्रोमा प्रचलित उखानको बुढा मरे भाषा सडेजस्तो अवस्था नहोस् भनेर यिनलाई अभिलेखीकरण गर्ने उद्देश्यले मैले दाङ जिल्लाको देउखुरीमा प्रचलित थारू भाषाका उखानहरूको अध्ययन गर्ने कठिन एवम् चुनौतीपूर्ण काम गर्ने साहस गरेकी छु । यस अध्ययनले दाङ जिल्लाको देउखुरीमा प्रचलित थारू भाषाका उखानहरूको बारेमा जानकारी गराउने नै छ भन्नेमा मैले विश्वास लिएकी छु ।

मलाई बाल्यकालदेखि नै सचेत गराउने र जस्तोसुकै दुःख कष्टका साथ पनि उचित वातावरण दिएर मेरो अध्ययनलाई निरन्तरता प्रदान गर्नुहुने आदरणीय पिता स्वर्गीय लोकमणि चौधरी र माता भागीदेवी चौधरीप्रति सदाको लागि ऋणी छु । त्यस्तै, कार्यव्यस्तताको बावजुद पनि मेरो यस अध्ययन कार्यमा हरतरहले सहयोग गर्ने र मेरी काखे छोरीको रेखदेख गरेर मेरा निमित्त अध्ययन गर्ने वातावरण सृजना गर्नु हुने मेरा श्रद्धेय पति राजकुमार चौधरी र सासू रामरत्ती चौधरीप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यस्तै मेरो अध्ययनमा सहयोग पुऱ्याउन हुने ससुरा राम नारायण चौधरी, जेठाजु ज्योति कुमार चौधरी, जेठानी मसुला चौधरी, दाइ राम प्रकाश चौधरी, भाइ राजकुमार चौधरी, भतिजा निराजन चौधरीका साथै भतिजीहरू अनुराधा, निकिता र अञ्जनाप्रति पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु

दाङ जिल्लाको देउखुरीमा प्रचलित उखानहरूको अध्ययनको क्रममा मलाई महत्त्वपूर्ण सल्लाह, सुभाष र उत्साह प्रदान गर्दै आवश्यक सामग्रीहरू पनि उपलब्ध गराइ हरतरहले सहयोग गर्नु हुने अशोक थारू, कृष्णराज सर्वहारी, केशव सुवेदी, गणेश चौधरी, उत्तम चौधरी, चेतलाल चौधरी चाली र सुशीला चौधरीप्रति म धेरै आभारी छु । त्यस्तै गरी उखान संकलनका सामग्री उपलब्ध गराइ सहयोग पुऱ्याउने प्रदेशी चौधरी, प्रेमा चौधरी, तृप्तिशिखा चौधरी, भेषराज चौधरी, विश्वराज चौधरी, एलिजा चौधरी, आलोचन चौधरी र मुनचन्द्र चौधरीलाई म हृदयदेखि नै धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यस्तैगरी शोधकार्यको क्रममा आवश्यक पुस्तक, पत्रपत्रिका र उखानहरू संकलन गर्नमा सहयोग गर्ने भान्जा अभिषेक र भान्जी अनुस्का चौधरी पनि धन्यवादका पात्र छन् । यो शोध कार्यका लागि आवश्यक पुस्तक, पत्रपत्रिका तथा शोधपत्रहरू उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउने त्रिवि केन्द्रिय पुस्तकालय परिवारलाई म धन्यवाद नदिइ रहन सकिदैन ।

यस शोधपत्रको टङ्कण गरिदिने भतिजी बुनु चौधरी थारू र दुर्गा कम्प्युटर, कीर्तिपुर परिवारलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभागमा प्रस्तुत गर्दछु ।

कल्पना कुमारी चौधरी

शैक्षिक सत्र २०६६/०६७

रोल नं २८०८०५/२८०३५/२८०६४०

रो.न. ६-२-५४-३९५-२००४

विषय सूची

पहिलो परिच्छेद: शोध परिचय	१-६
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्या कथन	१
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्य	४
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.७ शोधविधि	५
७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	५
७.२ सामग्री विश्लेषणको सैद्धान्तिक ढाँचा	५
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	५
दोस्रो परिच्छेद: अध्ययन क्षेत्र देउखुरीको परिचय	७-१६
२.१ सीमा र अवस्थिति	७
२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	७
२.३ नामकरण	८
२.४ भौगोलिक एवं प्राकृतिक अवस्था	९
२.४.१ भौगोलिक विभाजन	९
२.४.२ राजनैतिक विभाजन	१०
२.४.३ हावापानी	११
२.४.४ खोलानाला र तालहरू	११
२.४.५ वन	१२
२.४.६ पशुपक्षी	१२
२.५ सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था	१३
२.५.१ जात जाति	१३

२.५.२ भाषा र वेशभूषा	१३
२.५.३ धर्म र संस्कृति	१४
२.५.४ शैक्षिक अवस्था	१४
२.५.५ देउखुरीका प्रमुख स्थलहरू र मठ मन्दिरहरू	१५
२.६ निष्कर्ष	१५
तेस्रो परिच्छेद: देउखुरीमा प्रचलित थारू उखान अध्ययनको सैद्धान्तिक आधार १७-३८	
३.१ पृष्ठभूमि	१७
३.२ परिचय र परिभाषा	१७
३.३ विशेषता	२०
३.३.१ संक्षिप्तता	२२
३.३.२ सरलता	२२
३.३.३ सारगर्भितता	२२
३.३.४ सत्यानुभूति र निरीक्षण	२३
३.३.५ सजीवता एवं प्रभावशीलता	२३
३.३.६ जातीयता र स्थानीयता	२३
३.३.७ लोकप्रियता	२४
३.४ वर्गीकरण	२४
३.४.१ आकारका आधारमा वर्गीकरण	२७
३.४.१.१ एक वाक्यात्मक उखान	२७
३.४.१.२ जटिल वाक्यात्मक उखान	२८
३.४.२ व्यापकताका आधारमा	२८
३.४.२.१ स्थानीय परिवेशमा प्रचलित उखान	२८
३.४.२.२ व्यापक परिवेशमा प्रचलित उखान	२८
३.४.३ भाषिक संरचनाको आधारमा उखान	२९
३.४.३.१ सरल वाक्यात्मक उखान	२९
३.४.३.२ जटिल वाक्यात्मक उखान	२९

३.४.४ पदक्रमका आधारमा	३९
३.४.४.१ व्याकरणात्मक पदक्रम भएका उखान	३०
३.४.४.२ आलङ्कारिक पदक्रम भएका उखान	३०
३.४.५ उखान टुङ्ग्याउने क्रियाको आधारमा	३०
३.४.५.१ पूर्ण वाक्यात्मक उखान	३१
३.४.५.२ अपूर्ण वाक्यात्मक उखान	३१
३.४.६ करण र अकरणका आधारमा	३१
३.४.६.१ करण क्रिया भएका उखान	३१
३.४.६.२ अकरण क्रिया भएका उखान	३१
३.४.७ भावका आधारमा	३२
३.४.७.१ सामान्यार्थक	३२
३.४.७.२ विध्यर्थक	३२
३.४.७.३ अनिश्चयार्थक	३३
३.४.८ विषय वस्तुका आधारमा	३३
३.४.८.१ पौराणिक विषय सम्बन्धी उखान	३३
३.४.८.२ भाग्यवादी चिन्तन भएका उखान	३४
३.४.८.३ परिवार सम्बन्धी उखान	३४
३.४.८.४ नातागोता सम्बन्धी उखान	३४
३.४.८.५ जाति सम्बन्धी उखान	३४
३.४.८.६ प्रकृति सम्बन्धी उखान	३५
३.४.८.७ समाज सम्बन्धी उखान	३५
३.४.८.८ कृषि व्यवसाय सम्बन्धी उखान	३५
३.४.८.९ पशुपक्षी सम्बन्धी उखान	३६
३.४.८.१० लैङ्गिक स्वर भएका उखान	३६
३.४.८.११ ज्ञान विज्ञान सम्बन्धी उखान	३६
३.४.८.१२ नीति चेतनामूलक उखान	३६
३.४.८.१३ सासू र बुहारी सम्बन्धी उखान	३७

३.४.८.१४ लोक विश्वास सम्बन्धी उखान	३७
३.४.८.१५ अश्लीलता सम्बन्धी उखान	३७
३.४.८.१६ विविध उखान	३८
३.४.९ निष्कर्ष	३८
चौथो परिच्छेद: देउखुरीमा प्रचलित थारू उखानको अध्ययन	३९-५६
४.१ परिचय	३९
४.२ वर्गीकरण	३९
४.२.१ आकारका आधारमा वर्गीकरण	४०
४.२.१.१ एक वाक्यात्मक उखान	४०
४.२.१.२ जटिल वाक्यात्मक उखान	४१
४.२.२ व्यापकताका आधारमा	४१
४.२.२.१ स्थानीय परिवेशमा प्रचलित उखान	४१
४.२.२.२ व्यापक परिवेशमा प्रचलित उखान	४२
४.२.३ भाषिक संरचनाका आधारमा	४२
४.२.३.१ सरल वाक्यात्मक उखान	४२
४.२.३.२ जटिल वाक्यात्मक उखान	४३
४.२.४ पदक्रमका आधारमा	४३
४.२.४.१ व्याकरणात्मक पदक्रम भएका उखान	४३
४.२.४.२ आलङ्कारिक पदक्रम भएका उखान	४४
४.२.५ उखान टुङ्ग्याइने क्रियाको अवस्थाको आधारमा	४४
४.२.५.१ पूर्ण वाक्यात्मक उखान	४४
४.२.५.२ अपूर्ण वाक्यात्मक उखान	४५
४.२.६ करण र अकरणका आधारमा	४५
४.२.६.१ करण क्रिया भएका उखान	४५
४.२.६.२ अकरण क्रिया भएका उखान	४६

४.२.७ भावका आधारमा उखान	४६
४.२.७.१ सामान्यार्थक उखान	४७
४.२.७.२ विध्यर्थक उखान	४७
४.२.७.३ अनिश्चयार्थक उखान	४८
४.२.८ विषय वस्तुका आधारमा वर्गीकरण	४८
४.२.८.१ पौराणिक विषय सम्बन्धी उखान	४९
४.२.८.२ भाग्यवादी चिन्तन भएका उखान	४९
४.२.८.३ परिवार सम्बन्धी उखान	४९
४.२.८.४ नातागोता सम्बन्धी उखान	५०
४.२.८.५ जाति सम्बन्धी उखान	५०
४.२.८.६ प्रकृति सम्बन्धी उखान	५१
४.२.८.७ समाज सम्बन्धी उखान	५१
४.२.८.८ कृषि व्यवसाय सम्बन्धी उखान	५२
४.२.८.९ पशुपक्षी सम्बन्धी उखान	५२
४.२.८.१० लैङ्गिक स्वर भएका उखान	५३
४.२.८.११ ज्ञान विज्ञान सम्बन्धी उखान	५४
४.२.८.१२ नीति चेतनामूलक उखान	५४
४.२.८.१३ सासू बुहारी सम्बन्धी उखान	५५
४.२.८.१४ लोक विश्वास सम्बन्धी उखान	५५
४.२.८.१५ अश्लीलता सम्बन्धी उखान	५६
४.२.८.१६ विविध विषय सम्बन्धी उखान	५६
पाँचौँ परिच्छेद: देउखुरीमा प्रचलित थारु उखानको विश्लेषण	५७-८९
५.१ परिचय	५७
५.२ विश्लेषण	५७
५.२.१ मौलिकताका आधारमा विश्लेषण	५७
५.२.२ भाषाका आधारमा विश्लेषण	७७

५.२.३ विषयवस्तुका आधारमा उखानको विश्लेषण	७९
५.२.३.१ पौराणिक विषयवस्तुका आधारमा	७९
५.२.३.२ सामाजिक विषय सम्बन्धी उखान	८०
५.२.३.३ खेतीपाती सम्बन्धी उखान	८१
५.२.३.४ खानपान सम्बन्धी उखान	८२
५.२.३.५ परिवार सम्बन्धी उखान	८२
५.२.३.६ नातागोता सम्बन्धी उखान	८३
५.२.३.७ जातजाति सम्बन्धी उखान	८४
५.२.३.८ प्रकृति सम्बन्धी उखान	८५
५.२.३.९ विविध विषयसँग सम्बन्धित उखान	८५
५.२.४ संरचनाका आधारमा विश्लेषण	८६
५.२.४.१ आकारका आधारमा विश्लेषण	८६
५.२.४.२ लयात्मकताका आधारमा विश्लेषण	८६
५.२.४.३ प्रश्नात्मकताका आधारमा विश्लेषण	८७
५.२.४.४ करण र अकरण क्रियाका आधारमा विश्लेषण	८७
५.२.४.५ क्रियात्मकताका आधारमा उखानको विश्लेषण	८८
५.२.४.६ अन्य भाषाको प्रभाव	८९
५.३ निष्कर्ष	८९
छैटौँ परिच्छेद: उपसंहार	९०-९३
६.१ सारांश	९०
६.२ प्राप्ति	९१
६.३ भावी अध्ययनको लागि सम्भाव्य शीर्षक	९३
परिशिष्ट	९४-११३
सन्दर्भ कृति सूची	११४-११५